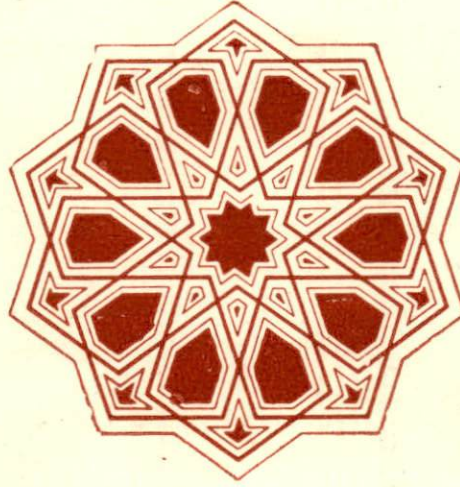

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

IV
1953

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 5 3

Şikrî Polon Bağış

Yıl: 1953

Cilt: 2 Sayı: IV

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 5 3

İ Ç İ N D E K İ L E R

		<u>Sayfa No :</u>
YETKİN, Safvet Kemalüddin	: KELÂMDAN TASAVVUFA	1
KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip	: Tasavvuf'a Dair	23
BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı	: Bakara Bölümünün Türkçesi Üze- rine Düşünceler	43
KARASAN, Prof. Mehmet	: Din Sosyolojisinin Öncüleri ve Kurucuları	61
Prof. Dr. A. SCHIMMEL	: XIII. Asırda İslâm Dini ile Hris- tiyanlık Arasındaki Münasebetler	71
ÜLGEN, Ali Saim	: Hoşap (Mahmudiye) Kal'ası	83
BİRAND, Doç. Kâmuran	: Tanrı Şuuru Hakkında	89
ÇAĞATAY, Dr. Neş'et	: XIII. Asır Ortalarında Cezire	93

TANRI ŞUURU HAKKINDA

Kâmiran BİRAND

Yeni yeni problemler ortaya atıp, okuyucularına her vakit yeni perspektivler veren Max Scheler, dünya, ben ve Tanrı şuurunun insanda, "birbirinden ayrılmıyan bir yapı birliği"¹ bir bütün meydana getirdiğini kabul eder. Scheler'in felsefî tartışmaya sunmuş olduğu bu problem biraz yakından incelenirse, meselenin aslının gerçekten böyle olduğu, dünya, ben ve Tanrı şuru arasında gerçekten bir yapı bağıllığı, daha doğrusu lojik bir bağıllık olduğu görülür. Bunun için de insanın kendi benliği hakkındaki bilgisinin oluşmasını, yahut başka bir deyimle, insanlaşma eyleminin gerçekleşmesini gözönünde tutmak gerekir. İnsanlaşma eylemi, insanın ilkin kendini tabiatıtan ayırması ve tabiatı kendisine obje yapması ile başlar. İnsanlığa öz olan manevî başarıların, din, dil, ahlâk, mithos, ilim, sanat, edebiyat, devlet, hukuk gibi insanlığın belli başlı belirti ve eserlerinin meydana çıkması için, ilkin, bu eylemin gerçekleşmiş olması, ilkin insanın kendisini kendi çevresinden ayırmayı bilmesi lâzım gelir. Netekim, bir kültüre sahip olmıyan, yani sözünü ettiğimiz insanlık başarıları ile tarihte yer almıyan iptidaî insan topluluklarının tabiat bilgisinde, daha insan kendisini, kendi çevresinden ayıramamıştır. Kendisi ile, kendi dışındaki şeyler arasına daha bir aralık koymayı bilmiyen iptidaî insan, bu naif tabiat anlayışı ile tabiatı da tıpkı kendisi gibi canlandırır. Kendisinde bulduğu halleri, kendi dışındaki cisimlere ve kendi dışındaki varlıklara da mal eder. Böylece, kendisini çevreleyen tabiatın da, tıpkı insan iradesi gibi keyfî sıra hareket eden kuvvetlerin tesirinde bulunduğu inanır. Manevî mahiyeti gelişmemiş, daha şahsiyetinin aktüel varlığının şuuruna erişmemiş bulunan bu insan, kendisini, gene kendisine benzeyen dünya tarafından kuşatılmış bir bölüm, bu dünyanın bir parçası olarak görür. Kendi iradesindeki keyfîliği tabiata da mallettiğinden, bütün tabiat olgunlarının, önceden hesaplanamıyan aktif mahiyetler, içten kuvvetler tarafından meydana getirildiğine inanır. Dünyayı bu açıdan gören insan, Auguste comte'un ünlü üç hal kanununun ilk devresinde, fetişizm devresindedir. Tıpkı insan iradesi gibi isteklerine göre hareket eden ve önceden hesaplanamıyan aktif kuvvetler tarafından idare edildiğine inandığı dünya ona korku verir. Bu kuvvetlere büyü ile karşı koymaya çalışır. Böylece, iptidaî insanın tabiatı canlı sayan bu naif dünya görüşü, zorunlukla, büyü unsurlarının hâkim olduğu bir dünya anlayışı olur.

İnsan düşüncesi gelişmesinin daha sonraki bir devresinde çok Tanrıcı anlayışa varır. Bu, insanın kendi teknik prensipleri ile tabiatın üstüne yükselmiye başladığı, kendisini dünyanın basit bir bölümü yahut bir parçası olarak görmekten kurtulduğu devreye rastlar. Bundan böyle, tabiatın her yanında saklı keyfî kuvvetler bulunduğu sanısını bir yana bırakıp, tabiatın belli alanlarına hükmeden belli Tanrıların var-

¹ Max Scheler, İnsan, Kâinattaki Yeri. Mengüşoğlu tercümesi, 1947 VI. bölüm.

lığına inanır. Bu suretle insan, bir yandan tabiat şamasını aşır tabiatın üstüne yükselirken, öte yandan, kendi üstünde, kendi varlığını aşan bir takım varlık kavramları da tasarlar. Belli olguların meydana gelmesini sağlayan belli Tanrıların varlığına inanan bu insan için, artık tabiattaki keyfilik ve önceden hesaplanamazlık da kısmen ortadan kalkar. Şu halde insan, tabiatı insanlaştırma temayülünden uzaklaştığı ölçüde tabiatın üstüne yükselir. Kendi varlığı ile tabiat arasına bir aralık koyan bu insan, tabiatı kendisine obje yapmaya başlar. Onun kendisini tabiatından ve kendi dışındaki varlıklardan ayırması, kendi benliği hakkında aydınlık bir şuura ulaşması demektir. Gerçekten insan, kendi dışındaki varlıkları, ancak kendi benliği hakkındaki bu aydınlık şuur sayesinde kendinden bağımsız olarak kavrar. Bu suretle insana öz olan tansik olgu, bir şey üzerinde düşünme "reflexion" da ortaya çıkar.

Şu halde, tabiata hâkim olmayı sağlayacak imkânlar kullanarak bulunduğu kadronun dışına, tabiat çerçevesi üstüne yükselen insan, bir yandan, bundan böyle, kendisine bir obje olarak sunulmuş olan dünyayı kavramak isterken, öte yandan, özü gereği, yalnız kendisine verilen şeyler üzerinde düşünmekle kalmayıp, kendi üstünde, kendi varlığını aşan tasarımlara da varır. İnsan, yalnız kendisine verilmiş olanda kalmayıp, verilmemiş olana da sokulmak ister. İşte onun metafizik bir varlık olduğu da ancak bu suretle açıklanabilir.

Gerçeten, tabiat kadrosu üstüne yükselen, müşahhas olanda kalmayıp, zihnin ürünü olan mücerret ve ideal objeler tasarlamasını da bilen insan, yalnız tabiatı kendisine obje yapmakla yetinmez, kendi psikofizik özünü de objeleştirir ve kendi varlığını gözlem altına alır. Kendinde zaman ve mekânla belirlenmiş olan bu dünya ile ilgili varlık tarzlarından daha üstün bir nüvenin, bu dünya kadrosu üstüne yükselen manevî bir özün varlığını fark eder. İmdi de tabiat çerçevesi üstüne yükselen bu manevî merkezini tabiatın karşısına koyar. Böylece insan, bir yandan kendi varlığının, öte yandan kâinatın varlığının şuuruna varır.

Kendi varlığının ve kâinatın varlığının şuuruna eren insan, zorunlu olarak, bu iki varlık tarzlarının sebebinin ne olduğu, neden bir benin ve neden bir dünyanın var olduğu sorusunu sorar. İşte bu noktada, âlemin düzenini yaratan ve idare eden bir tek Tanrı kavramı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu, insana saygı ve kutsallık duyguları telkin eden sonsuz ve mutlak bir varlık kavramıdır. İnsanda artık bu mutlak varlığı kavramak, mutlakın kendine ulaşmak için sonsuz bir çaba uyanır. İşte bu çaba da Tanrı'nın varlığını esas alan bir metafiziğin kaynağını meydana getirir.

Şu halde insan, manevî varlığının oluşması, kendi varlığı hakkındaki ve dünya hakkındaki şuurunun gelişmesi sonucunda, içten bir zorunlulukla, yaratıcı bir Tanrı kavramına ulaşır. İnsanlık şuurunun gelişip gerçekleşmesi, insanın kendi hakkındaki ve dünya hakkındaki şuurunu ile birlikte, Tanrı şuurunun meydana çıkması ile tamamlanır. Böylece Tanrı şuurunu insanda, onun kendi öz varlığı hakkındaki şuurunu kadar köklü bir niteliktir. İnsan, kendi öz varlığı hakkındaki şuurunun yanında, her vakit, bir Tanrı'nın varlığının şuurunu da duyar. İnsandaki bu Tanrı duygusu, insanlık şuurunun gelişmesi ölçüsünde çeşitli muhtevalar kazanarak yaratıcı bir tek Tanrı kavramında yetkinliğine erer.

Böylece Tanrı kavramı "a priori" bir kavramdır. Bu kavram, insan düşüncesinin gelişmesinin belli bir devresinde insan şuurunda açık ve seçik bir şekilde kendini gösterir. Belli bir medeniyet derecesine ulaşmış olan ve tarihçe bilinen bütün uluslar bu kavramı tanır. Tek Tanrı kavramı yalnız büyük dinler içinde şuurlaşmakla yalnız büyük dinlerin ortaya attığı bir kavram olmakla kalmamış, felsefenin de ele aldığı bir konu olmuştur. Nitekim, çok tanrıcı Yunan halk dinini tenkit etmekle işe başlayan

Yunan felsefesi de sonunda bir tek Tanrı kavramına varmıştır. Yunan filozofları, daha İslâmlık ve Hıristiyanlık gibi büyük dinler ortaya çıkmadan felsefî anlamda bir tek Tanrı kavramı tasarlamışlar ve Yunan dini de böylece Yunan felsefesinin tenkitçi düşüncesi ile arınarak büyük Yunan filozoflarının sürekli başarıları içinde metafizik ve moral bir muhteva kazanmıştır. Tanrı kavramı, büyük dinler ortaya çıktıktan sonra bir ara felsefenin üzerinde durduğu başlıca konu olmuştur. Ortaçağ filozoflarının bütün çabası, Tanrı'nın varlığını aklî kanıtlarla temellendirmeye yönelmiş, bunlar, bazan Tanrı kavramının kendinden kalkarak, (Anselmus) bazan da dünyanın varlığını yahut âlemdeki sebepler silsilesini gözönünde tutarak (Aquino Lu Thomas) Tanrı'nın varlığını ispat etmiye girişmişlerdir.

Tanrının varlığı şuuru karşısında yeni zaman felsefesi de ilgisiz kalmamış, bu felsefenin kurucusu olan Descartes, dış âlemin varlığı hakkındaki inancına Tanrı'nın varlığı yolundan, Tanrı'nın varlığını ispat ederek varmıştır.

Şu halde Tanrı'nın varlığı hakkındaki şuur insanda kendi öz varlığı hakkındaki şuur kadar aslıdır, ve insanın kendi öz varlığı hakkındaki şuurla birlikte gelişir. Bu, insan düşüncesini gelişmesi ölçüsünde, kendi varlığını aşan tasarımlara götüren güdüdür. Bu, aynı zamanda insana dinî bir hayat yaşamayı telkin eden güdüdür. İçgüdü şamasını aşarak kendine göre bir dünya kuran insanın, insanlıkla ilgili ilk başarısını din olgusu meydana getirir. İnsanlığın manevî hayatının verimi olan bütün öteki başarılar, ilim, sanat, âdet, ahlâk, mithos, devlet hukuk gibi kurum ve oluşumlar dinden sonra ortaya çıkarlar ve ilk kaynaklarını dinde bulurlar. Din, insana öz olan en aslî davranışın, kendine verilmiş olanda kalmayıp verilmemiş olana sokulmak tutkusunun da en açık kanıtıdır. Din, insanlığın en aslî bir niteliği olarak, her vakit ,var olagelmiştir. Dinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bunun içindir ki insanlıkla ilgili başarıları, insanlığın manevî verimlerini inceleyen ilimlerin başında dinî kendisine konu alan bir manevî ilmin bulunması gerekir.
